

KICHIK BIZNES KORXONALARIDA RISKNI BAHOLASH TIZIMINING NAZARIY ASOSLARI

Umarov Azizjon A'zamjon o'g'li

Qo'qon universiteti mustaqil izlanuvchisi

MAQOLA HAQIDA	ANNOTATSIYA
Qabul qilindi: 24-dekabr 2024-yil Tasdiqlandi: 26-dekabr 2024-yil Jurnal soni: 13 Maqola raqami: 35 DOI: https://doi.org/10.54613/ku.v13i.1045 KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/ KEYWORDS xavflar, riklarni baholash, kichik biznes, risklarni boshqarish, strategiyalar, diversifikatsiya.	Maqolada kichik biznes subyektlarining mamlakat iqtisodiyotiga qo'shayotgan xissasi, ular duch kelayotgan xavflar va bu xavflarni minimallashtirish borasida so'z yuritilgan. Kichik biznes korxonalarini risklarni baholash va boshqarish uchun foydalanadigan strategiyalar tahlili amalga oshirilgan. Tadqiqot natijalaridan kelib chiqqan holda, turli takliflar va xulosa berilgan.

Kirish. Kichik biznes mamlakat iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. U nafaqat ish o'rinlarini yaratish, balki innovatsion rivojlanish va bozor iqtisodiyotini mustahkamlashda ham muhim rol o'ynaydi. Kichik biznesning rivojlanishi tadbirkorlik muhitining yaxshilanishiga, aholi daromadlarining oshishiga va umuman, iqtisodiy o'sishga xizmat qiladi.

Kichik biznes sohasi mamlakat iqtisodiyotiga ish o'rinlarini yaratish, bozor raqobatini oshirish, innovatsiyalarni rivojlantirish, hududiy rivojlanishga ta'sir etish, davlat byudjetiga soliq tushumlari orqali hissa qo'shadi. Kichik biznes subyektlari ko'plab insonlarni ish bilan ta'minlaydi va ishsizlik darajasini pasaytiradi. Kichik korxonalar yirik kompaniyalarga raqobat muhitini yaratib, iste'molchilarga sifatli va arzon mahsulotlarni taklif etishga imkon beradi. Kichik biznes yangi texnologiyalarni sinovdan o'tkazishda va ularni joriy etishda tezkor harakat qiladi. Kichik biznes mahalliy bozorlarning rivojlanishiga turtki beradi va qishloq joylarida iqtisodiy faollikni oshiradi. Shuningdek, kichik biznes subyektlari tomonidan to'lanadigan soliqlar mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Bugungi kunda ko'plab rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar kichik biznesni rivojlantirishga katta ahamiyat qaratmoqda. Mamlakatlarda hukumat soliq imtiyozlarini taqdim etish, turli moliyaviy yordamlarni ajratish, bu soha vakillarining rivojlanishini huquqiy jihatdan tartibga solish hamda tadbirkorlik madaniyatini rivojlantirish orqali kichik biznesni qo'llab-quvvatlaydi. Bunda kichik biznes subyektlariga preferensiyalar taqdim etish orqali ularning rivojlanishiga yordam beradi, kreditlar va subsidiyalar orqali kichik biznesga qo'shimcha imkoniyatlar yaratadi, kichik biznes uchun soddalashtirilgan litsenziyalash va ruxsat berish jarayonlarini amalga oshiradi hamda ta'lim dasturlari va treninglar orqali kichik biznes subyektlarini qo'llab-quvvatlaydi.

Kichik biznes korxonalarini har qanday iqtisodiy tizimning ajralmas qismi bo'lib, ularning rivojlanishi mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq, kichik biznes subyektlari turli xil xavf-xatarlarga duch keladi. Shu sababli, risklarni baholash tizimining nazariy asoslarini chuqur o'rganish ushbu sohada muvaffaqiyatli boshqaruvni ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Risk– bu biznes faoliyatida kutilmagan yo'qotishlar, zararlar yoki daromadning kamayishiga olib kelishi mumkin bo'lgan noaniqlik holatidir. Kichik biznes korxonalarida uchraydigan risklar moliyaviy risk, bozor riski, operatsion risk, huquqiy risk va tashkiliy risk kabi turlarga bo'linadi. Moliyaviy risk korxonaning moliyaviy resurslari bilan bog'liq

yo'qotishlar ehtimoli hisoblanadi. Bozor riski esa, talab va taklif o'zgarishlari natijasida yuzaga keluvchi xavflardir. Operatsion risk deganda, asosan, korxonaning kundalik faoliyatida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatolar tushuniladi. Huquqiy risk qonun va me'yoriy hujjatlar o'zgarishlari tufayli vujudga keladigan xavflarni o'z ichiga olsa, tashkiliy risk ichki boshqaruv tizimining noto'g'ri tashkil etilishi natijasida yuzaga keluvchi muammolardan tarkib topadi.

Adabiyotlar tahlili. Risk tushunchasi iqtisodiyot, moliya va menejment fanlarida keng tadqiqatilgan bo'lib, J.M. Keynes, F. Nayt, G. Markovits kabi olimlar risk tushunchasini turlicha izohlab, uning iqtisodiy ahamiyatiga urg'u berishgan. Masalan, F. Nayt (1921)¹ tavakkalchilikni noaniqlikdan farqlab, u faqat o'Ichash mumkin bo'lgan xavf sifatida qaralishini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, J.M. Keynes² investitsion risklarning iqtisodiy o'sishga ta'sirini tahlil qilgan.

Keyingi yillarda risklarni baholash masalasi yanada kengayib, G. Markovits³ portfel nazariyasi asosida tavakkalchilikni optimallashtirish bo'yicha modellarga asos solgan. Uning diversifikatsiya tamoyili kichik biznes korxonalarining risklarni kamaytirish strategiyalarini ishlab chiqishda qo'llaniladi.

A. Tverskiy va D. Kanneman⁴ (1982) xatti-harakatlar iqtisodiyoti doirasida riskni qabul qilish xususiyatlarini o'rgangan bo'lib, ularning tadqiqotlari kichik biznes egalari qanday qilib risklarni baholashini tushinishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mahalliy olimlar va izlanuvchilar ham kichik biznesda risklarni baholash mavzusida turli izlanishlarni olib borganlar. L.T.Shirinov va N.B.Nasrullayev⁵ risklarni baholash va kichik biznes sohasida risk boshqaruvi yuzasidan o'z izlanishlarini olib borganlar. Shuningdek, A.A.Abdixalilov ham o'zining "Investitsion loyihalarni amalga oshirishda risklarni boshqarish nazariyasi"⁶ nomli maqolasida kichik biznesda risklarni baholash va boshqarish haqida ilmiy qarashlarini keltirib o'tgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotni amalga oshirish jarayonida induksiya, deduksiya, solishtirma tahlil, taqqoslash va qiyoslash usullaridan keng foydalanildi. Mazkur tadqiqot davomida bir qancha xorijiy mamlakatlar va mahalliy olimlarning ilmiy ishlarini o'rganib chiqildi. Ushbu adabiyotlar va maqolalardan kelib chiqqan xulosa va takliflar asosida tadqiqot natijalari shakllantirildi.

Tadqiqot natijalari. Risklarni baholash jarayoni korxonaning xavflarni aniqlash, ularni tahlil qilish va boshqarish strategiyalarini ishlab chiqish imkonini beradi. Bu jarayon quyidagi bosqichlardan iborat (1-jadval):

¹ Nayt, F. (1994). Ponyatiye riska i neopredelennosti. The concept of risk and uncertainty.

² Keynes, J. M. (2017). The economic consequences of the peace. Routledge.

³ Farxod o'g'li, F. K. (2024). FOIZ VA DAROMADLILIK STAVKALARI ORQALI MOLIYA BOZORINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI. JOURNAL OF ECONOMY, TOURISM AND SERVICE, 3(6), 6-10.

⁴ Kahneman, D., & Tversky, A. (1982). On the study of statistical intuitions. Cognition, 11(2), 123-141.

⁵ Shirinov, L. T., & Nasrullayev, N. B. (2023). BULUTLI HISOBLASH PROVAYDERLARI RISKLARNI BOSHQARISH TIZIMI TAHLILI. RESEARCH AND EDUCATION, 2(4), 447-455.

⁶ Abdissattor o'g'li, A. A. O. (2024). INVESTITSION LOYIHALARNI AMALGA OSHIRISHDA RISKLARNI BOSHQARISH NAZARIYASI. YANGI O'ZBEKISTON, YANGI TADDIQOTLAR JURNALI, 1(1), 157-159.

Risklarni baholash jarayoni⁷

Risklarni aniqlash	Risklarni tahlil qilish	Risklarni baholash	Risklarni boshqarish strategiyalarini ishlab chiqish	Monitoring va nazorat
Biznes faoliyatida duch kelinishi mumkin bo'lgan xavf omillarini aniqlash.	Xavfning ehtimolligi va uning biznesga ta'sir darajasini o'rganish.	Aaniqlangan xavflarni ustuvorlik darajasiga qarab tasniflash.	Xavflarni kamaytirish yoki ularning salbiy ta'sirini minimallashtirish uchun chora-tadbirlarni belgilash.	Risklarni baholash tizimining doimiy ravishda kuzatilishi va zarur hollarda takomillashtirilishi.

Kichik biznes korxonalarida risklarni boshqarish uchun quyidagi strategiyalardan foydalanishi mumkin:

- Diversifikatsiya – biznes faoliyatini turli yo'nalishlarda olib borish orqali xavflarni kamaytirish.
- Sug'urta qilish – kutilmagan yo'qotishlarning moliyaviy ta'sirini minimallashtirish.
- Zararlarni kamaytirish strategiyasi – biznes jarayonlarini optimallashtirish va samaradorlikni oshirish.
- Bozor monitoringi – iqtisodiy muhitni doimiy kuzatib borish orqali potentsial xavflarni oldindan aniqlash.

Kichik biznes korxonalarida risklarni baholash tizimi ularning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishida muhim rol o'ynaydi. To'g'ri baholangan va boshqarilgan risklar biznesning barqaror rivojlanishiga, moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga va bozor sharoitlariga moslashish imkoniyatini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli, har bir kichik biznes korxonasi o'z risklarni baholash tizimini takomillashtirib borishi lozim.

Riskni tahlil qilish va unga mos modellarni ishlab chiqqan holda uni baholash murakkab mehnat talab qiladigan vazifa hisoblanadi. Bu bir tomondan, risk omillari sabablarining barqaror emasligi bilan, ikkinchi tomondan, faoliyat natijalarini shakllantirish murakkabligi bilan tavsiflanadi. Shuning uchun riskni baholash modellarini ishlab chiqish va asoslash risk omillari sabablari va ular haqidagi ma'lumotlarning to'liq tavsifini, shuningdek, tadqiqot maqsadini puxta tahlil qilishni talab qiladi. Riskni baholash ko'rsatkichlari aniqlanayotganda daromadlilik va riskka fikrni qaratish muhim. Risk baholanayotganda bu holat ekspert baholash me'yorlaridan biriga aylanadi. Chunki, amaliyotda risk va daromadlilik o'rtasida to'g'ri korrelyatsion bog'lanish mavjud. Daromad ortib borgani sari risk ham oshib boradi. Risk darajasini baholash uchun ko'rsatkichlarni tanlashga quyidagicha

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nayt, F. (1994). Ponyatiye riska i neopredelennosti. The concept of risk and uncertainty].
2. Keynes, J. M. (2017). The economic consequences of the peace. Routledge.
3. Farxod o'g'li, F. K. (2024). FOIZ VA DAROMADLILIK STAVKALARI ORQALI MOLIYA BOZORINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI. JOURNAL OF ECONOMY, TOURISM AND SERVICE, 3(6), 6-10.
4. Kahneman, D., & Tversky, A. (1982). On the study of statistical intuitions. Cognition, 11(2), 123-141.
5. Shirinov, L. T., & Nasrullayev, N. B. (2023). BULUTLI HISOBLASH PROVAYDERLARI RISKLARNI BOSHQARISH TIZIMI TAHLILI. RESEARCH AND EDUCATION, 2(4), 447-455.
6. Abdisattor o'g, A. A. O. (2024). INVESTITSION LOYIHALARNI AMALGA OSHIRISHDA RISKLARNI BOSHQARISH NAZARIYASI. YANGI O'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 1(1), 157-159.

⁷ Muallif ishlanmasi